

УДК 343.8

Марія КОВАЛЬ

Національний університет “Львівська політехніка”,
доцент кафедри міжнародного та кримінального права
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти,
кандидат юридичних наук, доцент
mariia.m.koval@lpnu.ua
ORCID: 0000-0003-1830-7003

Світлана СОРОКА

Національний університет “Львівська політехніка”,
доцент кафедри міжнародного та кримінального права
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти,
кандидат юридичних наук, доцент
svitlana.o.soroka@lpnu.ua
ORCID: 0000-0002-9351-4531

МОТИВИ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИ

<http://doi.org/10.23939/law2024.44.081>

© Коваль М., Сорока С., 2024

З’ясовано, що мотиви злочинної поведінки особи – це психо-соціо-кримінологічні спонукальні властивості, що спрямовують діяльність людини в протиправну площину з метою реалізації особистісних прагнень та неправомірної поведінки.

Злочинну поведінку особа може мотивувати безліччю причин і обставин, але всі вони, крім стану афекту, не мають бути виправданням для такого діяння, хоча й у певних ситуаціях можуть стати обставинами, які пом’якшують покарання. Для визнання мотиву обтяжувальною або ж пом’якшувальною обставиною потрібно визначити, наскільки об’єктивним і свідомо-вольовим було рішення особи про вчинення злочину, адже мотиви вчинення певних дій характеризують психологічну сутність особи.

Наголошено, що неможливо сформувати виключну класифікацію мотивів злочинної поведінки особи, адже цивілізаційний розвиток людства формує нові сфери соціальної діяльності, в яких особа реалізує свою правомірну і, на жаль, неправомірну поведінку. Злочинна діяльність характеризується мотиваційними особливостями. В юриспруденції визначають низку особливостей та сутнісних підходів до визначення мотиву злочину. Концептуальні основи розуміння мотивів злочинної поведінки обґрунтовуються психологічними і соціальними чинниками.

Зазначено, що потенційно кожна людина може в певний час і за певних обставин вчинити правопорушення. Важливо розуміти мотивацію, зовнішні та внутрішні чинники, що вплинули на людину. Саме тому кримінально-правова теорія і практика взаємодіє з юридичною психологією, послуговуючись концептуальними теоріями розвитку

особистості і мотивації формування її поведінки. Така взаємодія дає змогу максимально уникати ухвалення необґрунтованих висновків та рішень щодо мотивації злочинної поведінки особи.

Акцентовано увагу на тому, що формування особистості людини і її правової поведінки – складний процес, що триває упродовж життя і бере початок у ранньому дитинстві. Якщо особа зазнала впливу неправомірного середовища, то, звісно, що її мотиваційні ціннісні орієнтири будуть максимально тяжіти до протиправної самореалізації. Важливо пам'ятати, що не варто таврувати особу через те, що вона вчинила неправомірні дії, а навпаки, сприяти тому, щоб мотиваційні чинники поведінки спрямовувалися у правомірне русло.

Ключові слова: мотив, правова поведінка особи, злочинна поведінка, мотивація, суб'єктивна сторона складу злочину, соціально-правове явище, кваліфікаційні ознаки.

Постановка проблеми. Людська природа характеризується складною сукупністю біологічних, соціальних і культурних властивостей, пізнання і дослідження яких є безперервним процесом. Мотиваційні особливості поведінкових реакцій людини є одним з основних питань дослідження протиправної і правомірної поведінки особи.

Неможливо сформулювати виключну класифікацію мотивів злочинної поведінки особи, адже цивілізаційний розвиток людства формує нові сфери соціальної діяльності, в яких особа реалізує свою правомірну і, на жаль, неправомірну поведінку.

Також важливо розмежовувати мотиви злочинної поведінки особи за різними віковими, соціальними та культурними і навіть професійними критеріями, адже кожне середовище, у якому здійснюється життєдіяльність людини, формує її ціннісно-вольову та мотиваційну орієнтацію.

Сьогодні перед науковцями і практиками у сфері криміналістики, кримінології та загалом кримінального права стоїть завдання максимально обґрунтувати можливі мотиви злочинної поведінки особи для того, щоб передбачити і попередити певні протиправні дії, а також для встановлення суб'єктивної сторони злочину та з'ясування обставин, які пом'якшують та обтяжують покарання.

Аналіз дослідження проблеми. Сутнісний аспект мотиву злочинної поведінки особи потрібно досліджувати комплексно на основі наукових концепцій, сформованих і розкритих представниками наукових шкіл.

Для всебічного аналізу й осмислення вказаної проблематики доцільно спиратися на науково-теоретичні праці таких вітчизняних і зарубіжних учених-юристів, кримінологів, фахівців з юридичної психології, як: О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк (аналізуючи зміст суб'єктивної сторони злочинного діяння, розкриває мотив і мету як ознаки, що дають відповідь на запитання, чому і для чого вчинено це діяння) [1], О. І. Пенькова (обґрунтовує соціально-психологічну сутність мотивації особистості) [2], М. В. Фоменко (розкриває кримінально-правове значення мотиву як явища, що дає можливість розмежувати суміжні склади кримінальних правопорушень) [5]. А. С. Гупалюк (акцентує увагу на характеристиці мотиваційного процесу особи злочинця) [6], а С. В. Лук'яненко (обґрунтовує систему чинників формування особистості злочинця) [7]. Особливості мотивації злочинної поведінки особистості ґрунтовно розкрила О. В. Землянська. О. Є. Михайлов здійснює класифікацію мотивів злочину та поділяє їх на шість груп [10].

Комплексно-компаративний підхід у дослідженні задекларованої проблематики сприяє ґрунтовному розумінню сутності мотиву злочинної поведінки як явища та сприяє усебічному осмисленню суб'єктивної сторони злочинного діяння.

Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати кримінально-правові особливості мотиву злочинної поведінки як соціально-правового явища.

Виклад основного матеріалу. Правова поведінка особи (правомірна і неправомірна) реалізується на основі мотивації і конкретних мотивів, яким керується людина. Для розкриття задекларованої проблематики варто конкретизувати основні терміно-поняття.

Злочин – це діяння, яке: а) спричиняє значну (наприклад, середньої тяжкості тілесні ушкодження) або тяжку шкоду або б) створює небезпеку заподіяння тяжкої шкоди [1, с. 121].

Злочинна діяльність характеризується мотиваційними особливостями. В юриспруденції визначають низку особливостей та сутнісних підходів до визначення мотиву злочину. Концептуальні основи розуміння мотивів злочинної поведінки обґрунтовуються психологічними і соціальними чинниками.

В широкому значенні під мотивацією розуміють спрямованість активності особи, що характеризується співвідношенням динамічного та змістовного аспектів діяльності і поведінки [2, с. 229–236].

О. І. Пенькова зазначає, що істотною ознакою, що характеризує мотивацію, є її дієвий характер, органічне проникнення у різні вияви активності та діяльності, поведінки. Така активність формується на основі єдності свідомості та реальної поведінки, детермінує діяльність людини, конструктивно впливає на досягнення важливих та актуальних цілей для соціального життя особи [3, с. 285–292].

Щодо мотивів, то в енциклопедично-довідковій літературі зазначається, що це (з лат. *moveo* – штовхаю, рухаю) – спонукання людини до дій і вчинків, пов'язане з намаганням задовольнити певні потреби [4].

Зауважимо, що склад злочину, зокрема, суб'єктивну сторону неможливо вичерпно охарактеризувати без визначення мотиву злочинного діяння.

На авторитетну думку М. І. Хавронюка, суб'єктивна сторона – це внутрішня сторона кримінального правопорушення, що спрямована на відображення психічних процесів, що відбуваються у свідомості суб'єкта щодо вчиненого ним діяння. Суб'єктивна сторона складається з певних ознак: обов'язкових та факультативних. Науковець зазначає, що до обов'язкових ознак належить вина, яка може бути виражена у формі умислу або необережності, а до факультативних – мотив і мета. Дві останні ознаки дають відповідь на запитання, чому і для чого вчинено діяння. Мотив і мета є обов'язковими ознаками і впливають на кваліфікацію за умови, що вони зазначені в диспозиції кримінально-правової норми як ознаки основного або кваліфікованого складу кримінального правопорушення [1, с. 184–185].

М. В. Фоменко зазначає, що в теорії кримінального права мотив виконує декілька функцій: відіграють роль ознак, які надають діянню кримінально-правового характеру, дає змогу розмежувати суміжні склади кримінальних правопорушень, у низці статей передбачається законодавцем як кваліфікаційна ознака, дає можливість індивідуалізації покарання на стадії його призначення [5, с. 43–49].

Важливою характеристикою мотиву є те, що може бути обставиною, яка пом'якшує або обтяжує покарання. Суб'єкт правозастосування визначає це під час призначення міри покарання.

Мотив та мета злочину за певних умов є або обов'язковими, або ж кваліфікаційними ознаками суб'єктивної сторони складу злочину. А. С. Гупалюк зауважує, що мотив злочину є конкретно визначеним поняттям і тому слідчі та судові органи повинні достовірно встановлювати і доводити їх наявність [6, с. 47–50]. Безперечно, у процесі доведення, встановлення і визначення мотиву злочину особлива роль належить судовій експертизі, адже важливо зібрати достовірну інформацію для об'єктивної оцінки суб'єктивної сторони злочину.

Потенційно кожна людина може в певний час і за певних обставин вчинити правопорушення. Важливо розуміти мотивацію, зовнішні та внутрішні чинники, що вплинули на людину. Саме тому кримінально-правова теорія і практика взаємодіє з юридичною психологією, послуговуючись кон-

цептуальними теоріями розвитку особистості і мотивації формування її поведінки. Така взаємодія дає змогу максимально уникати прийняття необґрунтованих висновків та рішень щодо мотивації злочинної поведінки особи.

Ми поділяємо твердження про те, що особистість злочинця є поєднанням певних характеристик (соціальних, біологічних, психологічних, економічних, зовнішніх та внутрішніх, свідомих, несвідомих, надсвідомих, тих що знаходять свій вияв у масовій свідомості, певної людини, яка вчинила або потенційно може вчинити кримінальне правопорушення [7, с. 99–105].

Формування особистості людини і її правової поведінки – складний процес, що триває впродовж життя і бере початок у ранньому дитинстві. Якщо особа зазнала впливу неправомірного середовища, то, звісно, що її мотиваційні ціннісні орієнтири будуть максимально тяжіти до протиправної самореалізації. Важливо пам'ятати, що не варто таврувати особу через те, що вона вчинила неправомірні дії, а навпаки, сприяти тому, щоб мотиваційні чинники поведінки спрямовувалися у правомірне русло.

Мотив злочину визначається як усвідомлена спонукка особи, яка викликала у неї намір вчинити цей злочин. Мотив є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу злочину за умови, що він безпосередньо вказаний у диспозиції Кримінального кодексу. Варто пам'ятати, що є ситуації, коли мотив злочину впливає із самого змісту диспозиції кримінального закону. За таких обставин він має важливе значення під час встановлення складу злочину та форми вини [8].

Неправильно встановлений мотив може бути причиною неправильної класифікації самого злочину, як кримінальнокарного діяння.

Мотивація характеризується визначенням не лише первісних спонукальних моментів людської активності, але й чинниками, що спрямовують, регулюють та підтримують розвиток діяльності людини.

Схематично визначена поведінка людини за традиційною для юриспруденції формулою “мотив – ціль – спосіб – результат” насправді на практиці є значно глибшою і складнішою, адже мотив злочинного діяння не можна розуміти як ізольований, одномоментний психічний акт, а мотивація поведінки – це системоутворювальний чинник механізму поведінки людини загалом [9, с. 129–131].

Ми підтримуємо думку О. Є. Михайлова, який зазначає, що серед усієї різноманітності мотивів злочинів, на основі яких формуються їхні класифікаційні критерії, найбільш вдалою є класифікація, що ділить мотиви на шість груп: 1) політичні; 2) корисливі; 3) насильницько-егоїстичні; 4) анархічні та індивідуалістичні; 5) легковажно-безвідповідальні; 6) боягузливо-малодушні.

Також науковець зазначає, що “сам по собі мотив як внутрішнє спонукання не є чимось злочинним; таким він стає, лише коли є елементом суб'єктивної сторони забороненого карним законом діяння. Разом з тим він є першою ланкою всього причинового ланцюжка, покладеного в основу механізму злочинної поведінки” [10, с. 110–115].

З огляду на це наголосимо на важливості окремого дослідження мотивів вчинення злочину у стані афекту, що буде предметом нашої подальшої наукової розвідки.

Висновки. Отже, ми дійшли висновку, що мотиви злочинної поведінки особи – це психо-соціо-кримінологічні спонукальні властивості, які спрямовують діяльність людини в протиправну площину з метою реалізації особистісних прагнень та неправомірної поведінки.

Злочинну поведінку особа може мотивувати безліччю причин і обставин, але всі вони, крім стану афекту, не мають бути виправданням для такого діяння, хоча й у певних ситуаціях можуть стати обставинами, які пом'якшують покарання. Для визнання мотиву обтяжувальною або ж пом'якшувальною обставиною потрібно визначити, наскільки об'єктивним і свідомо-вольовим було рішення особи про вчинення злочину, адже мотиви вчинення певних дій характеризують психологічну сутність особи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. (2014). Кримінальне право: навч. посіб. За заг. ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваіте. 944 с.
2. Кудінов Д. В. (2014). Формування навчальної та професійної мотивації студентів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. № 35(8). С. 229–236.
3. Пенькова О. І. (2020). Мотивація особистості: соціально-психологічна сутність. *Актуальні проблеми психології*. Т. 9, вип. 13. С. 285–292.
4. Очеретянко С. І. (2019). Мотив. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс]. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. <https://esu.com.ua/article-68737>
5. Фоменко М. В. (2021). Кримінально-правове значення мотиву: аналіз наукової думки. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. № 1(24). С. 43–49.
6. Гупалюк А. С. (2021). Характеристика мотиваційного процесу особи злочинця. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 4(39). С. 47–50.
7. Лук'яненко С. В. (2023). Система чинників формування особистості злочинця. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. Т. 30. № 3. С. 99–105.
8. Поняття мотиву та мети злочину. (2020). *Вища освіта в Україні*. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/law/9594/> (Дата звернення: 02.09.2024).
9. Землянська О. В. (2019). Особливості мотивації злочинної поведінки особистості. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*. Харків. С. 129–131.
10. Михайлов О. Є. (2012). Кримінологія: навч. посіб. К.: Знання. 565 с.

REFERENCES

1. Dudorov, O. O., Khavroniuk, M. I. (2014). *Kryminalne pravo* [Criminal law]: Navchalnyi posibnyk. Za zah. red. M. I. Khavroniuka. K.: Vaite. 944 p. [In Ukrainian].
2. Kudinov, D. V. (2014). *Formuvannia navchalnoi ta profesiinoi motyvatsii studentiv*. [Formation of educational and professional motivation of students]. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh. No. 35(8). P. 229–236. [In Ukrainian].
3. Penkova, O. I. (2020). *Motyvatsiia osobystosti: sotsialno-psykholohichna sutnist*. [Personal motivation: socio-psychological essence]. Aktualni problemy psykholohii. T. 9, vyp. 13. P. 285–292. [In Ukrainian].
4. Ocheretianko, S. I. (2019). *Motyv*. [Motive]. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy [Elektronnyi resurs]. K.: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. <https://esu.com.ua/article-68737> [In Ukrainian].
5. Fomenko, M. V. (2021). *Kryminalno-pravove znachennia motyvu: analiz naukovoï dumky*. [The criminal-legal meaning of the motive: an analysis of scientific opinion]. Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy. No. 1 (24). P. 43–49. [In Ukrainian].
6. Hupaliuk, A. S. (2021). *Kharakterystyka motyvatsiinoho protsesu osoby zlochyntsia*. [Characteristics of the motivational process of the criminal]. Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk. Vyp. 4(39). P. 47–50. [In Ukrainian].
7. Lukianenko, S. V. (2023). *Systema chynnykiv formuvannia osobystosti zlochyntsia*. [The system of factors in the formation of the personality of a criminal]. Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy. Tom 30. No. 3. P. 99–105. [In Ukrainian].
8. *Poniattia motyvu ta mety zlochyntsu*. [The concept of the motive and purpose of the crime]. (2020). Vyshcha osvita v Ukraini. Retrieved from: <https://osvita.ua/vnz/reports/law/9594/> (Accessed: 02.09.2024) [In Ukrainian].
9. Zemlianska, O. V. (2019). *Osoblyvosti motyvatsii zlochyntnoi povedinky osobystosti*. [Peculiarities of the motivation of the criminal behavior of the individual]. Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Psykholohichni ta pedahohichni problemy profesiinoi osvity ta patriotychnoho vykhovannia personalu systemy MVS Ukrainy. Kharkiv. P. 129–131. [In Ukrainian].
10. Mykhailov, O. Ye. (2012). *Kryminolohiia*. [Criminology]. Navch. posib. K.: Znannia. 565 p. [In Ukrainian].

Дата надходження: 20.09.2024 р.

Maria KOVAL

Lviv Polytechnic National University,
Educational and Research Institute of Law,
Psychology and Innovative Education,
Associate Professor of the International
and Criminal Law Department,
Ph.D. in Law, Associate Professor
mariia.m.koval@lpnu.ua
ORCID: 0000-0003-1830-7003

Svitlana SOROKA

Lviv Polytechnic National University,
Educational and Research Institute of Law,
Psychology and Innovative Education,
Associate Professor of the International
and Criminal Law Department,
Ph.D. in Law, Associate Professor
svitlana.o.soroka@lpnu.ua
ORCID: 0000-0002-9351-4531

MOTIVES OF A PERSON'S CRIMINAL BEHAVIOR

It has been found that the motives of a person's criminal behavior are psycho-socio-criminological motivational properties that direct a person's activity into the illegal plane in order to realize personal aspirations and illegal behavior.

A person can be motivated by many reasons and circumstances for criminal behavior, but all of them, except for the state of affect, should not be an excuse for such an act, although in certain situations they can become circumstances that mitigate the punishment. In order to recognize a motive as an aggravating or mitigating circumstance, it is necessary to determine how objective and conscious a person's decision to commit a crime was, because the motives for committing certain actions characterize the psychological essence of a person.

It is emphasized that it is not possible to form an exclusive classification of the motives of a person's criminal behavior, because the civilizational development of mankind forms new spheres of social activity in which a person realizes his lawful and, unfortunately, unlawful behavior. Criminal activity is characterized by motivational features. In jurisprudence, a number of features and essential approaches to determining the motive of the crime are determined. The conceptual bases for understanding the motives of criminal behavior are based on psychological and social factors.

It is noted that potentially every person can commit a crime at a certain time and under certain circumstances. It is important to understand motivation, external and internal factors that influenced a person. That is why criminal law theory and practice interacts with legal psychology, using conceptual theories of personality development and motivation for the formation of its behavior. This kind of interaction makes it possible to maximally avoid making unfounded conclusions and decisions regarding the motivation of a person's criminal behavior.

Attention is focused on the fact that the formation of a person's personality and his legal behavior is a complex process that continues throughout life and begins in early childhood. If a person has been influenced by an illegal environment, then, of course, his motivational value orientations will be maximally gravitating towards illegal self-realization. It is important to remember that it is not necessary to brand a person because he has committed illegal actions, but on the contrary, to contribute to the fact that the motivational factors of behavior are directed in a legitimate direction.

Keywords: motive, legal behavior of a person, criminal behavior, motivation, subjective side of the composition of the crime, socio-legal phenomenon, qualifying features.